

Mustafa AGAH

Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-4592-6160
E-mail: magah@bingol.edu.tr
ROR ID: 03hx84x94

Bünyamin ORTA

Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-4216-1748
E-mail: borta@bingol.edu.tr
ROR ID: 03hx84x94

Beyân Sanatlarının Psikolojik Yansımaları

Öz

İnsan merkezli bilim ve disiplinler, doğal olarak birbiriyle etkileşim halindedir. Belâgat ve psikolojinin birbiriyle olan ilişkisi bu anlamda en güzel örneklerdendir. Dolayısıyla belâgat ve psikoloji ilişkisi, inkâr edilemez bir gerçektir. Bu ilişki sürecini, insanlık tarihiyle başlatmak mümkündür. Çünkü belâgat ile psikolojiyi yan yana getiren unsurlar, zihin ve zihinsel süreçlerdir. Bu ortak noktayı daha da açmak gerekirse yetenek, yaratıcılık, zevk, estetik, etkinlik, iç güdü, hayal, ilham, duygu, düşünce ve ikna gibi insanla iltisaklı birçok zihinsel olgu belâgat ve psikolojiyi aynı paydada buluşturan unsurlardan bazılarıdır. Bu noktadan hareketle birden çok ortak paydaşları olan bu iki disiplinin ilişkisi, mahiyet, boyut ve kapsam olarak detaylı bir şekilde tetkik edilmesi iktiza eder. Bir edebî eserin ortaya çıkış sürecinde psikolojik faktörlerin rolü ve etkisi, aynı edebî eserin okuyucular üzerindeki psikolojik etkileri ve yansımaları, söz konusu ilişkinin eksenini oluşturur. Bu bağlamda ilgili çalışma, belâgat ve psikolojinin birbiriyle olan ilişkisini, etkileşimini ve yansımalarını ele almayı amaçlamaktadır. Ancak çalışmanın merkezinde teşbih, mecaz ve kinaye sanatlarıyla zengin olan beyân sanatlarının psikolojik etkileri ve yansımaları olacaktır. Söz konusu ifade türlerinin muhatap üzerinde yarattığı duygu, düşünce ve ikna süreçleri sanatsal örneklerle izah edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belâgatı, Psikoloji, Beyân Sanatları, İfade Türleri, Etkinlik

Atıf / Cite As Agah, Mustafa – Orta Bünyamin. “Beyân Sanatlarının Psikolojik Yansımaları”. *Bitlis İlahiyat Dergisi* 13 (June, 2025), 157-178. <https://doi.org/10.53442/bider.vi.1599994>

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Süreç Takvimi

Geliş Tarihi: 12.12.2024

Kabul Tarihi: 30.05.2025

Yayın Tarihi: 15.06.2025

Değerlendirme

Çift Taraflı Körlük / En az İki Dış Hakem

Benzerlik Taraması

Turnitin

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Telif Hakkı - Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

Yazar Katkıları

Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1)

Veri Toplanması (CRediT 2)

Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama (CRediT 3-4-6-11)

Makalenin Yazımı (CRediT 12-13)

Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14)

Yazar-1 (%50)

Yazar-1 (%80)

Yazar-1 (%50)

Yazar-1 (%60)

Yazar-1 (%50)

Yazar-2 (%50)

Yazar-2 (%20)

Yazar-2 (%50)

Yazar-2 (%40)

Yazar-2 (%50)

Etik Beyan

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma, Bünyamin ORTA'nın Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TİB Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalında, Prof. Dr. Mustafa AGAH danışmanlığında devam etmekte olan Belâgat ve Psikoloji ilişkisi adlı doktora tezinden üretilmiştir. Şikayetler için: bider@beu.edu.tr

Mustafa AGAH

Prof. Dr., Bingöl University, Theology Faculty
Department of Arabic Language and Litreatue
ORCID: 0000-0002-4592-6160
E-mail: magah@bingol.edu.tr
ROR ID: 03hx84x94

Bünyamin ORTA

Öğr. Gör., Bingöl University, Theology Faculty
Department of Arabic Language and Litreatue
ORCID: 0000-0002-4216-1748
E-mail: borta@bingol.edu.tr
ROR ID: 03hx84x94

Psychological Reflections of the Arts of Expression

Abstract

Human-centered sciences and disciplines naturally interact with one another. The relationship between rhetoric and psychology is one of the best examples of this. Therefore, the relationship between rhetoric and psychology is an undeniable fact. This relationship can be traced back to the history of humanity. The elements that bring rhetoric and psychology together are the mind and mental processes. To elaborate on this common point, many mental phenomena related to humans, such as talent, creativity, taste, aesthetics, activity, instinct, imagination, inspiration, emotion, thought, and persuasion, are some of the factors that unite rhetoric and psychology on a common ground. From this perspective, the relationship between these two disciplines, which share multiple common factors, requires a detailed examination in terms of nature, dimension, and scope. In the process of the emergence of a literary work, the role and impact of psychological factors, as well as the psychological effects and reflections of the same literary work on its readers, form the axis of this relationship. In this context, the study aims to address the relationship, interaction, and reflections between rhetoric and psychology. However, the central focus of the study will be the psychological effects and reflections of the rhetorical arts, rich with tropes, metaphors, and irony. The emotional, cognitive, and persuasive processes these figures of speech create on the recipient will be explained through artistic examples.

Keywords:

Arabic Language and Litreature, Psychology, The arts of declaration, Expression Types, Efficiency

Cite As / Atıf Agah, Mustafa – Orta Bünyamin. "Psychological Reflections of the Arts of Expression". *Bitlis Theology Journal* 13 (Haziran, 2025), 157-178. <https://doi.org/10.53442/bider.vi.1599994>

Article Type	Research Article		
Timeline	Received : 12.12.2024	Accepted: 30.05.2025	Publication Date: 15.06.2025
Peer-Review	Double anonymized – At Least Two External		
Plagiarism Checks	Turnitin		
Conflicts of Interest	The aauthor(s) has no conflict of interest to declare.		
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.		
Author Contributions	Conceptualization (CRediT 1)	Author-1 (%50)	Author-2 (%50)
	Data Curation (CRediT 2)	Author-1 (%20)	Author-2 (%80)
	Investigation - Analysis - Validation (CRediT 3-4-6-11)	Author-1 (%50)	Author-2 (%50)
	Writing (CRediT 12-13)	Author-1 (%30)	Author-2 (%70)
	Writing – Review & Editing (CRediT 14)	Author-1 (%50)	Author-2 (%50)
Ethical Statement	This study does not require ethical committee approval, as it is based on data obtained through literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study, and all referenced works are cited in the bibliography. This study is derived from the doctoral dissertation titled The Relationship Between Rhetoric and Psychology, being conducted by Bünyamin ORTA in the Department of Arabic Language and Rhetoric, Institute of Social Sciences, Bingöl University, under the supervision of Prof. Dr. Mustafa AGÂH. For Complaints: bider@beu.edu.tr		

Giriş

Dilin tarihi, insanlık tarihiyle eş zamanlıdır. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem dil olgusuyla yaratılmıştır. “*Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti.*”¹ mealindeki ayet, dil ve insanın tarihî birlikteliğini vurgulamaktadır. İlgili ayet bağlamında birçok düşünce ve fikir ortaya atılırken, ön plana çıkan kavramlar “Âdem/insan” ve “ta’lîmu’l-esmâ/dil” olmuştur. İnsanla dili birlikte yaratan Allah (c.c.), dilin kaderini insanın kaderine bağlamıştır. Böylece insan dile “varlık” kazandırırken dil de insana “değer” katmıştır.

Dil durmadan değişir, gelişir ve büyür. Dil asla değişmez bir nicelik değildir.² Dildeki değişimler, hiç şüphesiz insanın varlığı ve değişimiyle paralel hareket eder.³ Dili doğuran, besleyen ve zenginleştiren insan olduğu gibi onu zayıflatan ve yok eden de kendisidir. Dolayısıyla dilin insanla sıkı bir ilişkisi olduğu gibi din, inanç, kültür vb. insanın hayatında iz bırakan olgularla da yakın bir ilişkisi vardır. Ancak dilin ilişki yelpazesi bu kadar genişken psikolojinin geri planda kalması düşünülemez. Nitekim Georg von der Gabelentz’in şu sözü “dil-psikoloji” ilişkisine dikkat çekmektedir: “*İnsan, sadece bir şeyler anlatmak için değil, kendisini ifade etmek için de dili kullanır.*”⁴

Dilbilimi ile psikolojinin kesiştiği birçok ortak alan vardır. “Psikolinguistik”, “psikolojik dil”, “dil psikolojisi”, “psikodilbilim”, “sinir dili programlama”, “nörolinguistik”, “psikolojinin dili” ve “ruhsal dil bilim” gibi isimlerle her iki alanın ortak yönleri incelenmektedir.⁵ Belâgat/edebiyat ile psikoloji ilişkisini ise “Edebiyat Psikolojisi” terimiyle ifade etmek mümkündür.⁶ Edebiyat psikolojisi deyince yazarın nasıl bir insan olduğunun, bir edebî eserin nasıl yaratıldığının veya edebî eserlerde karşımıza çıkan psikolojik insan tipleri ile bunların davranış özelliklerinin ve nihayet, edebiyatın okuyucular üzerindeki etkilerinin incelenmesi anlaşılır.⁷

Belâgat ile psikoloji nasıl bir ilişkiye sahiptir? Belâgatin mi psikolojiye yoksa psikolojinin mi belâgata etkisi vardır? Hangi bilim dalı diğerine ihtiyaç duyar? Benzer soruları çoğaltmak mümkündür. Belâgat ile psikoloji iki farklı bilim dalı olmasına rağmen birbiriyle iç içe geçmiş disiplinlerdir. Çünkü söz veya edebî sözün kaynağı insan olduğu gibi onun muhatabı da insandır. İki disiplin arasındaki ilişki inkâr edilmemekle birlikte, bu ilişkinin kesişim noktaları, çerçevesi, mahiyeti dikkate alınmaya ve incelenmeye değerdir.

¹ Kur’ân Yolu (Erişim 8 Kasım 2024), el-Bakara 2/31.

² Walter Porzığ, *Dil Denen Mucize*, çev. Vural Ülkü (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), 1/147.

³ Muhammed Çetkin, “Celâleddîn es-Suyûtî ve Dillerin Kaynağı Hakkındaki Görüşleri”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2014), 135.

⁴ Ramazan Abduttevâb, *el-Medhal ilâ ilmi’l-luga ve menâhici’l-bahsi’l-lugavî* (Kahire: Mektebetu’l-hancî, 1417/1997), 137.

⁵ Ali Taştekin, “Dil Psikolojisinin İlgi Alanları”, *Journal of Turkish Studies* 11/4 (17 Ekim 2019), 91.

⁶ İsmet Emre, “Yeni Türk Edebiyatının Psikoloji Kaynakları”, *Journal of Turkish Studies* 4/1-1 (21 Ekim 2019), 327.

⁷ R. Wellek - A. Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, çev. Ahmet Edip Uysal (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 101.

Belâgat ile psikolojiyi yan yana getiren unsurlar, zihin veya zihinsel süreçlerdir. Bu ortak paydayı A. A. Roback'ın "*Hayal, fikir, duygu vb. olgular, belâgat ile psikolojinin ortak noktalarıdır.*"⁸ sözüyle açmak mümkündür. Bunun yanında C. G. Jung'un "*İnsan psişesi bütün bilim ve sanatların döl yatağıdır.*"⁹ sözünü de zikretmek faydalı olur. Ancak bu ortak noktayı daha da açmak gerekirse, "insan tabiatı", "yaratıcılık", "zevk", "güzellik", "estetik", "etkinlik", "hayal", "ilham", "duygu", "düşünce" ve "ikna" gibi birçok unsur bu ortak paydada zikredilebilir. Söz konusu unsurlar, belâgata etkinlik ve sanatsal bir kimlik kazandırırken, onu psikolojiyle de yakınlaştırmakta ve buluşturmaktadır.

Edebiyat biliminin psikoloji biliminden alacakları edebiyat biliminin ufkunu daha genişletip, onun hareket kabiliyetini daha üst boyutlarına taşıırken; psikolojinin de kendi alanını genişletmek ve hareket kabiliyetini arttırmak için edebiyat biliminden alacağı pek çok unsur vardır. Etkin bir sözün uyandırdığı his ve düşünceler psikolojik yorumda belâgatin vazgeçilmezliğini ortaya koyarken aynı sözün kaynağını sorgulamada psikolojinin de önemi inkâr edilemez. Nitekim insanın en samimi, en şeffaf ve en yoğun hislerini edebî eserler taşır. Edebî eserler, duyguların, düşüncelerin çok özel ve mahrem tarafların serpe serpe anlatıldığı üretimlerden biridir.¹⁰ Bu bağlamda etkin bir söz, muhatabı etkileyerek ikna ederken, aynı söze varlık ve etkinlik kazandıran da söz sahibinin zihinsel dünyasıdır.

1. Belâgatin Psikolojik Boyutu

Belâgatin insan psikolojisine olan etkisine klasik dilbilimcilerin ve belâgatçıların belâgat kelimesine ve kavramına yüklediği manalarla başlamakta yarar vardır. Bu bağlamda öncelikle belâgatin sözlük ve terim anlamlarına yer verilecektir.

B-l-ğ (ب - ل - غ) maddesi, sözlükte بَلَغَ - بُلُوغٌ - بُلُوغٌ şeklinde "ulaşmak" anlamına gelmektedir.¹¹ Kişiyi "gayesine ulaştıran şey" manasından¹² hareketle ilgili maddenin "maksada ulaştıran araç" karşılığında kullanıldığı da söylenebilir. "Yeterlilik", "olgunlaşmak", "kesin", "güçlü", "kararlı", "doruk", "zirve", "kemal" anlamlarıyla¹³ birlikte "iyi ve güzel"¹⁴ de maddenin diğer bazı anlamlarıdır.

⁸ İzzeddîn İsmail, *et-Tefsîru'n-nefsî li'l-edeb* (Kahire: Mektebetu garib, ts.), 12.

⁹ Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji*, çev. Ender Gürol (İstanbul: Payel Yayınları, 2006), 327.

¹⁰ İsmet Emre, *Edebiyat ve Psikoloji* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2006), 262, 333.

¹¹ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh; Tâcu'l-luga ve sihâhu'l-'Arabîyye* (Kahire: Dâru'l-hadîs, 1430/2009), 111; Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *Mufredâtu elfâzi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnan Dâvûdî (Dimeşk: Dâru'l-kalem, 1430/2009), 144; Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 8/419; Ebu't-Tahir Mecdudî Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-muhît*, thk. Enes Muhammed eş-Şâmî-Zekeriyya Câbir Ahmed (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1429/2008), 157.

¹² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 8/419.

¹³ Ebu'l-Huseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyîsi'l-luga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (b.y.: Dâru'l-fikr, 1399/1979), 1/302; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 8/419-420; İsfahânî, *Mufredât*, 144.

¹⁴ Ebû Abdîrrahman b. 'Amr b. Temîm el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Abulhamid Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1424/2003), 1/161; Cevherî, *es-Sihâh*, 112; Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-muhît*, 157.

Maddenin بَلَاغَة - يَبْلُغ - بُلُغ şeklindeki kullanımına da rastlamak mümkündür. بُلُغ الرَّجُل cümlesiyle “Belâgat kimliğini kazanan kimse” رَجُلٌ بَلِغٌ وَبَلُغٌ وَبَلُغٌ ifadesiyle de “güzel ve fasih sözlü kimse” kastedilir.¹⁵ “ve onlara durumları hakkında tesirli söz söyle.”¹⁶ mealindeki ayet bu minvaldedir. Bu formuyla, maddenin doğrudan “güzel ve etkili söz” anlamında kullanıldığı söylenebilir.

Aşağıda terim anlamına yer verilecek olan belâgat kavramı, بَلَاغَة - يَبْلُغ - بُلُغ fiil kalıbının mastarı olarak yer almaktadır. Bu durumda “dilde yetkin olmak”, “belâgati karakter ve meleke” haline getirmek anlamlarında kullanılır. Çünkü فَعَّل kalıbı, genellikle bir eylemin tabiat ve karakter haline dönüştüğünü ifade eder.¹⁷ Ancak belâgat terimi, iştikak olarak بُلُغ fiil kalıbından türetilse de mana olarak hem bu kalıp hem de asıl kalıp olan بُلُغ fiilinin anlamlarıyla bağdaştırılabilir. Nitekim İbn Fâris, (ö. 395/1004) fasih ve güzel söz sahibi bir kimsenin belâgat vasfıyla nitelendirilmesini, birinci babın/kalıbın anlamıyla (ulaşmak) bağdaştırmıştır. Zira böyle bir kimse, belâgatiyle hedefine ulaşabilmektedir.¹⁸

Belâgatin terim anlamıyla ilgili, konusuna, mahiyetine ve gayesine göre birçok tanım zikredilmiştir. Öyle ki alanda söz sahibi olan herkesin mutlaka bir değerlendirmesi olmuştur. Ancak tanımların birçoğu “efrâdını câmi, ağıyârını mâni” formundan uzaktır. Çalışmada bütün tanımlara yer vermek mümkün olmadığı için konuya ışık tutacak bazı tanımlar zikredilecektir.

Hâlid b. Safvân (ö. 135/752-53) belâgati, “Maksadın anlaşılması ve etkili bir ikna çabası”,¹⁹ Rummânî (ö. 384/994) ise “Mananın, en güzel lafız ve ifadelerle kalbe aktarılması”²⁰ şeklinde tanımlamıştır. Ebû Hilâl Askerî, (ö. 400/1009’dan sonra) “Kabul edilebilir bir şekil, güzel bir sunum ve üslupla manayı, -mütekellimin kalbine yerleştiği gibi- muhatabın kalbine ulaşmasını ve yerleşmesini sağlayan her şey” şeklinde kapsamlı bir tanımla birlikte şöyle bir tanıma da yer vermiştir: “Mananın açık ve anlaşılır kılınması, sözün de güzelleştirilmesidir.”²¹ İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö. 456/1064) ise, “Kolaylıkla ve zorlanmadan muhatabın durumuna göre konuşabilmek ve anlatabilmek”, “Manayı en güzel sözlerle kalbe aktarmak”²² tanımlarını naklederken, İbn Ebî'l-İsba' (ö. 654/1256) ise belagatle eş değer gördüğü “hüsnü'l-beyân”ı, “Manayı, anlaşılabilir en güzel şekillerde sunmak, onu en kısa ve en kolay yolla muhatabın anlayış ve idrakine ulaştırmak”²³ sözleriyle tanımlamıştır. Kazvîni'nin (ö. 739/1338),

¹⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 1/161; Cevherî, *es-Sihâh*, 112; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 8/420.

¹⁶ en-Nisâ 4/63.

¹⁷ Ebû 'Amr Cemâluddîn Osman b. Ömer İbnu'l-Hâcib, *eş-Şâfiye fî 'ilmeyi't-tas'rifi ve'l-hat*, thk. Hasan Ahmed el-Osmân eş-Şâfiyeci (Mekke: el-Mektebetu'l-Mekkiyye, 1435/2014), 110.

¹⁸ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, 1/302.

¹⁹ Ahmed b. Muhammed İbn Abdirabbih, *el-'İkdu'l-ferîd*, thk. Mufid Muhammed Kamîha (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1404/1983), 2/122.

²⁰ Ebu'l-Hasen Ali b. İsa er-Rummânî, *Selâsu resâil fi i'câzi'l-Kur'ân (li'r-Rummânî ve'l-Hattâbî ve Abdilkâhir el-Curcânî)*, thk. Muhammed Hâlefullah-Muhammed Zeğlûl Sellâm (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 75-76.

²¹ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh el-'Askerî, *Kitâbu's-sinâ'ateyn; el-kitâbe ve's-şi'r*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (b.y.: Dâru ihyâi'l-kutubi'l-'Arabiyye, 1371/1952), 10.

²² Ebû Ali el-Hasen İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fî mehâsini's-şi'ri ve âdâbihi ve nakdih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid (Beyrut: Dâru'l-cil, 1401/1981), 1/244, 246.

²³ Ebû Muhammed Zekiyyuddîn Abdulazîm (Abdusselâm) b. Abdilvâhid İbn Ebî'l-İsba', *Bedî'u'l-Kuran*, thk. Hifnî Muhammed Şeref (b.y.: Nahdatu Mısır, ts.), 204.

“Fasîh olmakla birlikte sözün muktezâ-i hâle uygun olması” şeklindeki tanımı ise belâgatin bilimsel tanımına en güzel örneklerden biridir.²⁴

Batılı bilginlerden La Harpe, “İçten ve samimi duyguların doğru bir şekilde ifade edilmesi”, Jean de La Bruyère de “Psikolojileri ele geçirmeye olanak sağlayan ruhsal bir bağış” şeklinde belâgat ile ilgili bazı tanımlar zikretmişlerdir.²⁵

Belâgata dair nakledilen tanımlara bakıldığında, merkeze “zihinsel ve psikolojik süreçler”in alındığı fark edilecektir. Nitekim ilgili tanımlar, “mana”, “kalp”, “muktezâ-i hâl”, “güzel ve etkili söz”, “üslup”, “etkinlik”, “ikna” vb. unsurlara dikkat çekmektedir.

Belâgatin terim anlamları incelendiğinde, kelimenin sözlük ve kök anlamı olan “ulaşmak” anlamının dikkate alındığı net bir şekilde anlaşılmaktadır. Ancak sözlük anlamları içerisinde yer alan “olgunlaşmak”, “yeterlilik”, “zirveye ve kemale erişmek”, “iyi ve güzel” gibi manaların da terim anlamlar içerisinde kendine yer bulduğu söylenebilir. Nitekim belâgat sanatında mütakellim ile muhatap arasındaki ileti, uygun, güzel ve etkin sözlerden oluşmaktadır. Böylece muhatap sadece mesajı anlamakla kalmayıp psikolojik anlamda da haz veya acı hissetmektedir. Bu bağlamda belâgat terimini sözlük anlamıyla bağdaştırırken ön plana çıkan “ulaşmak” anlamını göz önünde bulundurup diğer anlamları göz ardı etmek uygun değildir. O halde zikredilen sözlük ve terim anlamları ışığında belâgatin şöyle bir tanımına da yer verilebilir: “İnsanların zihin ve kalplerine, yazılı veya sözlü olarak nüfuz edebilme yeteneği ve melekesidir.”²⁶

2. Dil ve Belâgatin Etkinliği

İnsanın mahiyetine dair tartışmaların merkezinde birçok unsurla birlikte dile de yer verilmektedir. Dilin bu tartışmalara konu olmasındaki en temel faktör, onun işlev ve rolüdür. Öyle ki toplumdaki pek çok problemin temelinde dil yattığı gibi birçok çözümün kaynağı da dildir. İnsanların bir an konuşma yetisinin kendilerinden alındığı varsayılırsa birçok sıkıntı ortaya çıkacağı gibi birçoğu da ortadan kalkar. Diğer bir ifadeyle insan hem konuşarak hem de susarak birçok sorun ortaya çıkardığı gibi birçok çözümü de beraberinde getirir. Bu anlamda dil, insanın içine yerleştirilmiş “etkin” bir araçtır.

Muhatabın zihinsel ve ruhsal dünyasına girmenin en etkili yollarından biri dildir.²⁷ Sigmund Freud’un dediği gibi “Söz bir insanın bir başkasını etkilemede başvurduğu en önemli çare, söylendiği

²⁴ Ebu'l-Me'âlî Celâluddîn Muhammed b. Abdîrrahman el-Hafîb el-Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh* (Karaçi: Mektebetu'l-buşrâ, 1431/2010), 10.

²⁵ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Difâ'un 'ani'l-belâga* (Kahire: 'Âlemu'l-kutub, 1976), 33-34.

²⁶ Zeyyât, *Difâ'un 'ani'l-belâga*, 34.

²⁷ Bir filozof, sırtında “Köre yardım edin.” yazılı tabela bulunan kör bir dilenciye işlerin nasıl gittiğini sormuş. O da işlerin pek iyi gitmediğinden şikâyetle bulunmuş. Filozof, dilencinin sırtındaki tabelanın arkasını çevirip şunu yazmış: “Bahar geliyor, ama ben yine göremeyeceğim.” Birkaç hafta sonra dilencinin bulunduğu bölgeden geçerken tekrar hatırlı soran filozofa dilenci çok teşekkür etmiş ve: “İşler açıldı, ne yazmıştın, ben de merak ediyordum.” demiş. Bk. Şükrü Ünalın, *Dil ve Kültür* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010), 23.

kimsede ruhsal değişikliklere yol açma bakımından eşi bulunmaz bir araçtır.”²⁸ Steven Pinker de dilin rolüne dair şunları söyler: “Yalnızca ağzımızla oluşturabileceğimiz seslerle birbirimizin zihninde yeni fikir oluşumları canlandırabileceğimizi biliyoruz.”²⁹ Dilin etkinliği noktasında onu insana bahşeden Allah’ın (c.c) buyrukları dikkate değerdir. Kur’an-ı Kerîm’de konuya dair birçok ayet yer almaktadır. Bunlardan bazılarının meali şöyledir: “Korku gidince de ganimete karşı aşırı düşkünlük göstererek sizi keskin dillerle incitirler.”³⁰ Bu ayette dil, demire benzetilmiştir. Çünkü zaman zaman dilin yarattığı etki demirin işleviyle eşdeğer hatta daha da etkilidir.³¹ “...ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle.”³² İlgili ayette de sözün etkinliğine ve insanda uyandıracak hislere dikkat çekilmiştir.³³ Şüphesiz dilin bu etkinliği, dil-zihin arasındaki güçlü bağlardan kaynaklanmaktadır. Dili besleyen duygu ve düşünceler olduğu gibi muhatabın zihinsel süreçlerini tetikleyen de dildir. Özellikle muhatabın zihninde yankı uyandıran, sıradan bir iletişim dilinden çok estetik ve etkin hüviyetiyle ön plana çıkan edebiyat ve belâgat dilidir. Nitekim varlıklı insanlar, insanları/köleleri ekonomik gücüyle satın alırken belâğat kimseler muhataplarını dil ve belâğati ile satın alır.³⁴ Çünkü “Zarîfâne ifâdeler, nükteli sözler, nazikâne vü şîveli ta’bîrler, âhengdâr ibâreler, canlı timsâllerden hîçbir şey kendisine bî-gâne değildir.”³⁵ Ancak dile etkinlik katarak ona psikolojik roller yüklemek, diğer bir ifadeyle belâgat niteliği kazandırmak monoton, tekdüze ve alışlagelmişin aksine ifadelerle olur. Bu bağlamda “İncelik alışılmışta değil, alışılmışın dışındadır.”³⁶ ilkesi, belâğatin vazgeçilmez referansı haline gelmiştir. Günlük konuşma alışkanlığında gerçeklik algılarımız ve ona verdiğimiz tepkiler körleşir, bayatlar ve otomatikleşir. Edebiyat ve belâgat ise bizi dramatik bir dil farkındalığına iterek bu alışkanlık haline gelmiş tepkileri tazeler, nesneleri daha algılanabilir hale getirir. Dil alışlageldiğinden daha zorlu ve öz bilinçli bir biçimde ele alınınca o dilin içerdiği dünya da çok canlı bir şekilde yenilenir.³⁷ Böylece yeni bir çehreye bürünen dil, muhatabı etkisi altına alır ve onu ikna etmeye çalışır. Zira gündelik konuşmaya alışılmışın dışında bir hava vermek insanlar tarafından kabul görür ve benimsenir. İnsanlar, çarpıcı şeylerden hoşlanır, alışılmışın dışındaki şeyler onları çarpar.³⁸ Demokritos’un dediği gibi (MÖ 460-370) “Biraz çılgınlık olmadan şair olunamaz.”³⁹ Muhtemelen belagate “helal sihir” yakıştırması,⁴⁰ onun etkinliğinden mülhemdir. Bu bağlamda belâgat ve edebiyat zihinlere egemen olmanın en kısa, en hızlı, en etkili ve en masrafsız

²⁸ Sigmund Freud, *Psikanaliz Üzerine*, çev. Kâmuran Şipal (İstanbul: Cem Yayınları, 1998), 44.

²⁹ Steven Pinker, *Dil İçgüdüüsü; Zihin Dili Nasıl Meydana Getirir*, çev. Feray İlgün (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2020), 11.

³⁰ el-Ahzâb 33/19.

³¹ İsfahânî, *Mufredât*, 222.

³² en-Nisâ 4/63.

³³ Ebu’l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâiki’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fi vucûhi’t-te’vîl*, thk. Halil Me’mûn Şiha (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 1430/2009), 243.

³⁴ Fazl Hasan Abbas, *el-Belâga funûnuhâ ve efnânuhâ; ‘İlmu’l-meânî* (b.y.: Dâru’l-furkân, 1417/1997), 13.

³⁵ Mahmûd Ekrem Recâizâde, *Ta’lîm-i Edebiyyât*, haz. Furkan Öztürk (İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2016), 268.

³⁶ Mustafa Kırkız, *Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2014), 70.

³⁷ Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı*, çev. Tuncay Birkan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014), 18.

³⁸ Aristoteles, *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 167.

³⁹ Afşar Timuçin, *Estetik Bakış* (İstanbul: Bulut Yayınları, 2013), 97.

⁴⁰ Hasan Abbas, *el-Belâga; ‘İlmu’l-meânî*, 13.

yollarındandır. Bu nitelikleri kendisinde barındıran belâgat, bir iletişim aracından çok bir “sanat ve psikoloji” dilidir.

Belâgat, etkin ve estetik yapısıyla insanları daima etkilemiş ve onların ilgi odağı olmuştur. Öyle ki edebî dehanın mahiyeti bir tartışma konusu yapılmış ve eski Yunanlılardan bu yana nevroz hastalığından psikoza kadar uzanan bir çeşit delilik olarak kabul edilmiştir.⁴¹ Kendisini etkileyen ve büyüleyen varlık, şahsiyet ve unsurlara duyduğu ilgiyi zaman zaman abartarak bir takım söylem ve eylemlere yansıtan insan, bu ilgiyi şairlere de göstermiştir. Cahiliye döneminde Arap kabileleri içerisinde bir şair yetiştiğinde düğün vb. etkinliklerde olduğu gibi bir sevinç yumağı oluşturulur ve kutlamalar yapılır. Çünkü şair, etkin sözleriyle onların şerefini himaye eder, atalarını savunur, geleneklerini arşivler ve onları yüceltirdi.⁴² Bu ilginin bir sonucu olarak şairlerin, sıradan insan olmadıkları, cin, şeytan vb. varlıklarla ilişkisi olduğu ve bu varlıkların kendilerine ilham kaynağı olduğu inancı doğmuştur. Nitekim şairlerden biri bu anlamda şöyle demiştir:

“Benim ve her şairin (bir şeytanı var.) Onların şeytanı dişi, benim şeytanım ise erkektir.”⁴³

Hatta onlara deli, sihirbaz,⁴⁴ kâhin ve hayalperest,⁴⁵ yakıştırmaları yapılmıştır. Çünkü şair, hakikati bazen hayalde arar.⁴⁶ Bu anlamda şair, bir bakıma, diğer insanların hem üstünde hem altında, kendi dışında başka kuvvetlerin hâkimiyeti altında bulunan bir kimsedir. Onun şiirlerin kaynağı olan bilinçaltı, aynı zamanda hem akıl üstü hem de akıl dışı bir alandır.⁴⁷ Bunun yanında şairlerin toplum içerisindeki etkinliğinden ve şiirlerin dilden dile hızlıca yayılmasından dolayı insanlar hatta toplumun ileri gelenleri de şairlere sataşmak, onlarla uğraşmak ve şakalaşmaktan çekinmiştir. Onun vereceği tepki ve karşılık insanlar tarafından ciddiye alınıp yayılmasından endişe edilirdi. Hicivleriyle tanınan Di‘bil el-Huzâî (ö. 246/860) bu noktaya şöyle dikkat çekmiştir:

“Divanda mizah olarak arz edilen nice kafiye vardır ki istenmediği halde yayılmıştır.”

“İnanın tek bir beyit söylemeye kalkarsam o beytin kendisi kaldığı halde söyleyen de hedefteki kimse de ölür.”⁴⁸

Edebî ve belâgî sözlerin etkinliği, muhatapta uyandırdığı psikolojik tepkiler ve süreçler bağlamında Ebu'l-Hasen el-Enbârî'nin (ö. IV. y.y. sonları) Büveyhî vezirlerinden İbn Bakıyye (ö. 367/978) hakkındaki şu mersiyeleri örnek olarak zikredilebilir:

عَلَوْ فِي الْحَيَاةِ وَفِي الْمَمَاتِ لَحَقَّ أَنْتَ إِحْدَى الْمُعْجَزَاتِ

⁴¹ Welles - Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, 102.

⁴² İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 1/65.

⁴³ İsmail, *et-Tefsîru'n-nefsî*, 21.

⁴⁴ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 1/197.

⁴⁵ Welles - Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, 104.

⁴⁶ İsmail, *et-Tefsîru'n-nefsî*, 36.

⁴⁷ Welles - Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, 102.

⁴⁸ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 1/77.

“Yaşarken de büyüktün, ölüirken de (şimdi de). Gerçekten sen mucizelerden bir mucizesin.”

كَأَنَّ النَّاسَ حَوْلَكَ حِينَ قَامُوا وَفُودُ نَدَاكَ أَيَّامَ الصَّلَاتِ

“Etrafında ayakta duran insanlar, bağış günlerinde cömertliğini bekleyen heyetleri andırır.”

كَأَنَّكَ قَانِمٌ فِيهِمْ خَطِيبًا وَكَأَلَهُمْ قِيَامٌ لِلصَّلَاةِ

“Sanki sen onların içinde ayağa kalkmış bir hatipsin onlar da hep birlikte namaza durmuş.”

Büveyhî hükümdarı Adudüddевle’ye (ö. 372/983) karşı büyük bir muhalefet içerisinde olan İbn Bakıyye, Adudüddевle tarafından fillere ezdirilerek öldürölür ve asılır. Bunun üzerine Enbârî -yukarıda ilk beyitleri zikredilen- bir mersiye yazar. Safedî (ö. 764/1363), söz konusu mersiye için “Asılan bir kimse hakkında bundan daha güzel sözler duymadım.” diyerek beğenisini dile getirir. Rivayete göre Enbârî mersiyei çeşitli nüshalara yazarak Bağdat’ın sokaklarına atar. Nihayetinde edebiyatçıların eline geçecek kadar yayılan bu gelişme Adudüddевle’ye ulaşır. Huzurunda okunun kasideyi çok beğenen Adudüddевle, İbn Bakıyye’nin yerinde kendisinin olup mersiyein sahibi olmak ister. Tüm bu yaşananları öğrenen âlim, edip ve şair Büveyhî veziri Sâhib b. Abbâd, (ö. 385/995) Adudüddевle’den Enbârî için teminat alır ve onu huzuruna getirir. Sâhib ondan o beyitleri tekrar okumasını talep eder. Enbârî mersiyei okuyup:

وَلَمْ أَرْ قَبْلَ جُدْعِكَ قَطُّ جُدْعًا تَمَكَّنَ مِنْ عِنَاقِ الْمُكْرَمَاتِ

“Senin darağacından önce hiçbir darağacının faziletlerine sınıksız sarıldığını görmedim.” beytine varınca Sâhib ona doğru ayağa kalkar, “ağzına sağlık” diyerek onu takdir eder.⁴⁹

3. Beyân Sanatlarının Yapısı

Beyân, “bir manayı -izah bağlamında- farklı ifade türleriyle anlatabilme sanatı” şeklinde tarif edilmiştir.⁵⁰ Tanımda kapalı halde zikredilen “farklı ifade türleri”, “teşbih”, “mecaz”, “kinaye” şeklinde açıklanmış ve söz konusu sanatlar, beyân ilminin temel başlıkları kabul edilmiştir.⁵¹

Kelamda asıl olan, “gayr-ı teşbih”, “hakikat” ve “sarih” ifadelerin kullanılmasıdır. “Teşbih”, “mecaz” ve “kinaye” sanatları ise gerektiğinde başvurulmuş ifade türleridir. Dolayısıyla beyân sanatları, “alışılmamış”, “sıra dışı” ve “gayr-ı tabii” söz sanatlarıdır. Bu bilgiler bağlamında herhangi bir şey, özünü kaybetmedikçe neden, nasıl ve niçin sorularıyla sorgulanmaz. Aksi halde söz konusu sorular gündeme gelir. Bu durumda beyân ilminin kelamın doğal yapısının aksine farklı ifade türlerini konu edinmesinin gerekçe veya gerekçeleri ne olabilir? Tanımda yer aldığı

⁴⁹ Mersiyein tamamı ve detaylı bilgi için bk. Ebu’l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-e’yân ve enbâ’u ebnâ’i’z-zaman*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, 1397/1997), 4/118-122; Ebu’s-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg es-Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût-Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru ihyâi’t-turâsi’l-Arabî, 1420/2000), 1/98-100.

⁵⁰ Ebû Yakub Sirâcuddîn Yusuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-’ulûm*, thk. Naim Zarzûr (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-’ilmiyye, 1407/1987), 162; Kazvînî, *Telhîs*, 81.

⁵¹ Kazvînî, *Telhîs*, 82; Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-meânî ve’l-beyân ve’l-bedî’* (Beyrut: el-Mektebetü’l-’asriyye, 1999), 218; Ahmed Mustafa el-Merâgî, *’Ulûm’l-belâğa el-Beyân ve’l-meânî ve’l-bedî’* (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-’ilmiyye, 1414/1993), 211.

gibi sadece bir manayı izah etmek için bu ifade türlerine başvurulduğunu söylemek eksik bir gerekçe olur. Çünkü beyân sanatları, çarpıcı, dikkat çekici ve sıra dışı özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Zikredilen formdaki ifadelerin insanları cezbediği, söze güç ve etkinlik kattığı bir gerçektir. Söz gelimi, *طَوِيلُ النَّجَادِ رَفِيعُ الْعِمَادِ كَثِيرُ الرَّمَادِ إِذَا مَا شَتَا* “Kılıç bağı uzun, çadır direği yüksek, kış mevsiminde külü çoktur.”⁵² şeklindeki kinayeli ifadeleri sadece “izah” bağlamında okumak eksik olur. “Kılıç bağı uzun” ifadesiyle “yiğitlik”, “çadır direği yüksek” sözüyle “konum ve liderlik”, “külü çok” lafzıyla da “cömertlik ve misafirperverlik” yönlerine dikkat çekilmiştir. Halbuki kastedilen manaların hakiki ve sarıh ifadeleri, kinayeli lafızlarından daha net ve açıktır.⁵³ Ancak kinayeli ifadelerle tasvir niteliğinde etkin bir yöntem tercih edilmiştir. Dolayısıyla beyân sanatlarının kapsamında muhatabı etkilemek, ona haz veya acı vermek, onu düşündürmek ve ikna etmek gibi olgular da yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle beyân sanatlarının temel işlev ve gayelerinin içerisinde izah yer almakla birlikte “etkinlik” de yer almaktadır. Zira dilin temel gayesi muhataba ileti sağlamak, belâgat ve beyânın işlevi ise mesajı uygun, farklı ve etkin bir formda sunmaktır. Ayrıca psikolojik temalardan uzak beyân sanatlarına rastlamak mümkün olmadığı gibi böyle ifadelerin belâğî bir değeri de yoktur. Konuyu daha da açmak adına *طَلَعَهَا كَأَنَّهُ رُؤْسُ الشَّيَاطِينِ* “Onun meyveleri sanki şeytanların kafalarıdır.”⁵⁴ şeklindeki ayete de yer verilebilir. Ayette cehennemden, özellikle de Zakkum ağacından ve meyvelerinden bahsedilmiştir. Teşbih sanatı kullanılarak meyvelerin olumsuz tablosu, “şeytanların kafaları”na benzetilmiştir.⁵⁵ Ancak şeytanın fiziksel yapısı insanlar tarafından bilinmediği için ona dair bilgiler duyuşal değil zihinseldir. Ama şeytan Hz. Adem’den bugüne kadar kötülüğün, sapkınlığın ve batılın sembolü olarak bilinmektedir. Görülmeyen, duyulmayan, tadılmayan, koklanmayan ve temas edilmeyen bir varlığa yapılan benzetmelerin temel nedeni izahın ötesinde olmalıdır. Dolayısıyla burada temel gaye okuyucuyu duygu ve düşünce bağlamında etkilemek, ahirette söz konusu meyvelerin “duyuşal” acısını tattırmadan önce dünyada “duyuşal” acısını tattırarak onu verilen mesaja ikna etmektir. Yapılan değerlendirmeler ışığında ve beyân sanatlarının temel başlıkları göz önüne alındığında beyân ilmini, “sıra dışı, gayr-ı tabii ve alışlagelmişin aksine bir söz sanatı” olarak da tanımlamak mümkündür.

⁵² Abdulazîz ‘Atîk, *İlmu’l-beyân* (Beyrut: Dâru’n-nahdati’l-‘Arabiyye, 1405/1985), 214.

⁵³ Mutlak anlamda hakikat, mecazdan daha açık ve daha yaygındır. Ancak bazı mecaz içerikli ifadeler, zamanla yaygınlık kazanarak hakikatten daha net olabilmektedir. İsti’âl/kullanım, bu noktada belirleyici bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla hakikat ve mecaz içerikli ifadelerin delaletinin açık veya kapalı olması kullanım süreciyle paraleldir. Nitekim bazı mecaz ve kinayeli ifadeler zamanla hakikat ve sarıh ifadelerden daha açık ve net olabilmektedir. Hatta bazen temel anlam unutulup yok olabilmekte, -örfî ve kültürel bağlamda- hakikat mecazın, mecaz da hakikatin yerini alabilmektedir. Bk. Yahya b. Hamza el-‘Alevî, *et-Tırâz*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetu’l-‘asriyye, 1423/2002), 1/54.

⁵⁴ es-Sâffât 37/65.

⁵⁵ Zikredilen değerlendirmeler, ayetteki “şeytanlar” ifadesinin hakiki manasında yorumlanması doğrultusunda yapılmıştır. Zira şeytanlar ifadesine dair farklı yorumlar da söz konusudur. Bk. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma’rûf-‘İsâm Fâris el-Harestânî (Beyrut: Muessesetu’r-risâle, 1415/1995), 6/308.

4. Beyân Sanatlarının Psikolojik Yansımaları

Lafızlar delalet açısından hakikat ve mecaz şeklinde ikiye ayrılır. Hakikat, kelimenin ilk, temel ve gerçek anlamında kullanılmasıdır. Mecaz ise gerçek anlamın delaletine engel bir karinenin bulunmasıyla kelimenin sonradan kazandığı bir anlamda kullanılmasıdır.⁵⁶ Bu bilgiler ışığında beyânın, “mecaz eksenli” bir ilim olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü teşbihin hakikat kapsamında değerlendirilmesi yaygın bir kabul olsa da⁵⁷ istiare ve mecaz-ı mürsel mecaz kapsamında yer almaktadır. Bunun yanında “gerçek anlamın zikredilmesiyle birlikte lâzımî mananın kastedilmesi”⁵⁸ şeklinde tarif edilen kinaye de mecaz kabul edilir.⁵⁹ Çünkü kinayede zikredilen lafızlar hakiki olmakla birlikte lâzımî manalar kastedilir. Nitekim “külü çok” ifadesi, hakiki manadan çok lâzımî mana olan misafirperverliğe dikkat çekmektedir. Bu noktadan hareketle kinayenin hakikat ve mecaz arasında yer aldığı, ancak mecaza daha yakın olduğu söylenebilir. Zira kinaye vaz’ itibarıyla hakikiyken işlevi ve vurgulamak istediği mana hakiki değildir. Nitekim Arapların zaman zaman bir kimseyi -köpeği olmadığı halde- “köpeği korkak” şeklinde kinayeli ifadelerle methettiği gibi hakiki mana söz konusu değildir.⁶⁰

Beyân sanatları içerisinde mecazın hem “nicelik” hem de “nitelik” olarak etkin olması beyânın mecaz eksenli bir ilim ve sanat olduğunu gösterir. Gerek “mecaz” eksenli gerekse “sıra dışı”⁶¹ bir bilim ve sanat olması beyânı psikolojiyle buluşturan temel noktalar. Çünkü teşbih, mecaz ve kinaye gibi sıra dışı sanatlar kelama derinlik, zenginlik, etkinlik katmakta ve doğrudan insan psikolojine hitap etmektedir. Nitekim edebî metinlerde muhatabın duyu organları ve zihni doğal ifadeler yerine çarpıcı ve sıra dışı ifadeler arar.⁶² Ayrıca mecaz hakikatin aksine çok işlevli bir niteliğe sahiptir. İbnu’l-Esîr’in (ö. 637/1239) dediği gibi: “Her hakikat, mecazın işlevini yerine getirmeyen, ancak mecaz hakikati de içinde barındırır.”⁶³ Çünkü mecaz, hakikat üzerine inşa edilir. Diğer bir ifadeyle mecazın bir hakikat geçmişi vardır. Ancak hakikatin mecaz geçmişi olmayabilir.⁶⁴ İbn Cinnî de (ö. 392/1002) mecazın ittisâ/ ifade zenginliği, tekit/vurgu ve teşbih şeklinde üç temel işlev ve gayesinin bulunduğunu ifade etmiştir. Nitekim “وَسَلِّ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا...” *Bulunduğumuz kente*

⁵⁶ Ebu’l-Me’âlî Celâluddîn Muhammed b. Abdîrahman el-Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh fî ‘ulûmi’l-belâga*, thk. İbrahim Şemsuddîn (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, 1424/2003), 202-204.

⁵⁷ Teşbih sanatının hakikat mı ya da mecaz mı olduğu tartışılmıştır. Ancak hakikat kapsamında olduğu fikri daha çok kabul görmüştür. Bk. ‘Alevî, *et-Tirâz*, 1/135, 137; Ebû Abdillâh (Ebu’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Nihâyetu’l-icâz fî dirâyeti’l-i’câz*, thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu (Beyrut: Dâru Sâdır, 1424/2004), 126-127.

⁵⁸ Kazvînî, *el-Îzâh*, 241.

⁵⁹ Kemâluddîn Abdülvahid b. Abdîlkerim İbnu’z-Zemlekânî, *et-Tibyân fî ‘ulûmi’l-beyân; el-Mutlî ‘alâ i’câzi’l-Kuran*, thk. Ahmed Matlûb-Hatice el-Hadîsî (Bağdat: Matbaatu’l-Ânî, 1382/1964), 37; ‘Alevî, *et-Tirâz*, 1/185, 190.

⁶⁰ Sa’duddîn Mes’ûd b. Fahriddîn et-Teftâzânî, *Muhtasarü’l-meânî* (Karaçi: Mektebetü’l-bușrâ, 1431/2010), 2/191.

⁶¹ Beyan sanatları, “sıra dışı söz sanatları” bağlamında değerlendirildiğinde teşbih, mecaz ve kinaye olmak üzere bütün sanatlar bu kapsamın altına girer. Fakat “mecaz merkezli” ele alınırsa teşbih sanatı geri planda kalır. Ancak bu durumda da teşbih sanatının etkisiz bir sanat olduğu sonucu çıkmaz.

⁶² Mehmet Ali Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat* (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2018), 109.

⁶³ Ebu’l-Feth Ziyâuddîn Nasrullâh b. Muhammed İbnu’l-Esîr, *el-Meselu’s-sâir fî edebi’l-kâtib ve’s-şâ’ir*, thk. Ahmed el-Hûfî-Bedevî Tabâne (Kahire: Dâru nahdati Mısır, ts.), 1/88.

⁶⁴ ‘Alevî, *et-Tirâz*, 1/54.

(*halkına*) sor..."⁶⁵ şeklinde yer alan ayette mecazın söz konusu işlevlerini görmek mümkündür. Zira "kentle" konuşulmadığı halde insana benzetilerek muhatap kabul edilmesi, kendisiyle konuşulması ve ona bir şeyler sorulması talep edilmiştir. Diğer bir ifadeyle insana ait özellikler onun dışındaki varlıklara verilmiştir. Böylece dile *وَسَلِّ الْقَرْيَةَ* ve *وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ مَسْئُولَةٍ* şeklinde mecaz içerikli ifadeler kazandırılmıştır. Söz konusu ayette yer alan mecaz, ifade zenginliği ve teşbih ile tekit ve mübalağa işlevi de görerek adeta şöyle bir manaya zemin hazırlamıştır: "*Dilersen kaldığımız kente sor, o sana doğruyu söyleyecektir.*"⁶⁶ İlgili ayetin Hz. Yakup ve oğulları arasında vuku bulan kıssayı anlattığı düşünülürse ifade daha da anlamlı ve anlaşılır bir hale gelmiş olur. Şöyle ki Hz. Yakup daha önce oğullarının kurduğu bir planla Hz. Yusuf'u kaybetmişti. Yıllar sonra aynı şekilde teslim ettiği diğer oğlu Bünyamin'i de kaybedince çocuklarına olan öfkesi daha da artmış ve onlara duyduğu güven daha da zayıflamıştı. Bünyamin'in kaybında babalarına masumiyetlerini inandırmanın güç olduğunu anlayan oğullar, "*(Bize inanmıyorsan) bulunduğumuz kente (halkına) ve aralarında olduğumuz kervana da sor. Şüphesiz biz doğru söyleyenleriz.*" şeklinde muktezâ-i hâli dikkate alarak onu inandırıp ikna edebilecek mecaz içerikli bir ifade kullanmışlardır. Mecazla birlikte sözün etkinliği artmış, muhatapın ilgisi çekilmiş ve söze ikna edici bir yapı kazandırılmıştır.

Beyân sanatlarına zengin, güçlü ve etkin bir yapı kazandıran başlıca unsurlar arasında tasvir, îcâz, mübalağa, garabet ve semboller gelir. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında zikredilen unsurlar, ayrı başlıklar halinde zikredilerek beyân sanatlarının muhatapta uyandırabileceği psikolojik yansımalarla değinilmeye çalışılacaktır.

4.1. Tasvir

Beyân sanatlarını etkinleştiren unsurların başında tasvir gelir. Diğer bir ifadeyle beyân sanatları, tabiatı gereği gücünü bir metafordan alan söz sanatlarıdır.⁶⁷ Tasvir ve metaforik anlatımın insan psikolojisine olan etkileri yadsınamaz. Muhataba düşünme, kurgulama ve benzetme gibi olanaklar sağlayan tasvir, manaları adeta görselleştirerek, film, sinema ve tiyatro formatında sunmaktadır. Hayal ve düşünce özgürlüğü kazanan okuyucu, kurgulanan sahneleri zihninde canlandırarak onları adeta yaşamaktadır. Bu da kendisine doyulmaz hazlar verirken ikna zemini de hazırlamaktadır. Ayrıca beyân sanatları tasvir hüviyetiyle zihinlere adeta kulak ve göz kanalıyla hitap etmektedir. Kulağa hitap ederken zihinde görsel tablolar oluşturmaya sözün etkinliğini arttırmaktadır. Nitekim hitap edilen duyuların sayısı arttıkça etkinlik daha da artmakta ve ikna zemini oluşmaktadır. Hatta kimileri "*En güzel tasvir, kulağı göze çevirendir.*"⁶⁸ diyerek tasvirin etkin ve görsel boyutuna dikkat çekmiştir. Daha önce zikredilen "*Kılıç bağı uzun...*" sözüne bu bakış açısıyla tekrar yer vermek faydalı olacaktır. Söz konusu kinayeli ifadelerle kişinin

⁶⁵ Yûsuf 12/82.

⁶⁶ Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsîlî el-Bağdâdî İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1429/2008), 2/208-211.

⁶⁷ Celal Demir - Özge Karakaş Yıldırım, "Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/4 (30 Aralık 2019), 1092.

⁶⁸ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 2/295.

yiğitliğine, konumuna ve misafirperverliğine dikkat çekilmiştir. Ancak kinayeli ifadeler yerine “yiğit”, “lider” ve “cömert” şeklinde sarıh ifadeler kullanılsaydı aynı etkinliğe sahip olamazdı. Nitekim muhatap zikredilen kinayeli ifadelerle kendini bir tasvir, düşünce ve hayal dünyasında bulmakta, asırlar öncesine; çöl hayatına yolculuk yapmaktadır. Yoğun kalabalıklara ev sahipliği yapan yüksek ve geniş bir çadırı, ocağında ateşi sönmeyen bir misafirperveri ve uzun kılıcını kuşanarak çarpışmaya giden yiğit bir karakteri zihninde canlandırmaktadır. Okuyucuların düşünce ve zihinsel dünyasında bu şekilde hareketli, renkli ve canlı manzaraları tasvir eden sır, kullanılan kinaye sanatında saklıdır. Seçilen üslup ve yöntem sonucunda övülen kimse muhatapın zihninde özel bir konuma yerleşmekte ve ona karşı güzel intibalar uyanmaktadır.

4.2. İcâz

İtnâb sanatı, her zaman daha çok izah ve açıklama anlamına gelmez. Zaman zaman icâz sanatı, itnâb sanatından daha çok açıklama barındırır. Bunun yanında itnâb sanatının aksine icâz sanatı söze daha çok etkinlik kazandırır. Beyân sanatları da yapısı itibarıyla sözü icâz bir forma dönüştürür. Dolayısıyla beyân sanatlarına etkinlik kazandıran unsurların başında icâz gelir. Zira kelamın boyutu kısaldıkça hem etkisi ve nüfuzu artmakta hem de söze derinlik ve tasvir kazandırılmaktadır. Söz gelimi, *خَالِدٌ كَالْأَسَدِ فِي الشَّجَاعَةِ* “Halit, cesaretle aslan gibidir.” ifadesinde bütün ilke ve esasların zikredildiği bir teşbih sanatı kullanılmıştır. Ancak bütün ilkeler zikredilerek kelam uzatıldığı halde basit ve sıradan bir teşbih meydana gelmiştir. Aynı muhtevayı, *خَالِدٌ كَالْأَسَدِ* “Halit, aslan gibidir.” şeklinde vech-i şebehten yoksun dile getirmek veya *خَالِدٌ أَسَدٌ فِي الشَّجَاعَةِ* “Halit, cesaretle aslandır.” ifadesinde olduğu gibi edatsız zikretmek sözü kısaltırken etkinliği de artırmaktadır. Daha da icâza giderek *خَالِدٌ أَسَدٌ* “Halit, aslandır.” şeklinde hem vech-i şebek hem de edattan bağımsız bir teşbih ise sözü daha çok kısaltırken manaya da genişlik, tasvir ve etkinlik katmaktadır. Böyle bir teşbih sanatına “teşbih-i belîğ” adının verilmesi de herhalde bundan kaynaklanır. Çünkü edatın zikredildiği bir teşbih sanatında müşebbehün bih daha güçlü müşebbeh ise daha zayıf gösterilerek dikkatler müşebbehe çekildiği kadar müşebbehün bihe de çekilir. Ancak edat hafzedildiğinde müşebbehün bihin meziyet ve üstünlüğü nispeten arka plana atılıp müşebbeh ön plana çıkarılır.⁶⁹ Mütakellim adeta “Halid’in aslan olduğunu” iddia ederek mübalağa yapmakta ve muhatapın zihinsel dünyasında müşebbehi özel bir yere konumlandırmaktadır. Ayrıca vech-i şebek zikretmek müşebbehi sadece söz konusu noktada müşebbehün bihe benzetme imkânı sunar. Dolayısıyla muhataba diğer açılardan benzetmede bir sınırlama getirmektedir.⁷⁰ Ancak vech-i şebek hafzedildiğinde muhataba Halid’i birçok yönden ve istediği gibi aslana benzetme imkânı vermektedir. Doğal olarak böyle bir teşbihin tasvir sahası genişlemekte ve ikna gücü de artmaktadır. Kazvînî de bu noktaya temas ederken teşbihin güç ve

⁶⁹ Muhammed b. Ali el-Curcânî, *el-İşârâtü ve’t-tenbîhât fî ‘ilmi’l-belâğa*, thk. Abdulkadir Huseyn (Mektebetü’l-âdâb, 1418/1997), 180.

⁷⁰ Curcânî, *el-İşârâtü ve’t-tenbîhât*, 180.

etkinliğini rükünlerinin tamamının veya bir kısmının zikredilmesiyle bağdaştırmaktadır.⁷¹ Subkî (ö. 773/1372) ise teşbihin mübalağa, güç ve etkinliğinin teşbih rükünlerinin tamamının veya bir kısmının zikredilmesiyle değişkenlik gösterdiğini belirtirken buna bağlı olarak on sekiz teşbih versiyonu zikretmektedir. Ancak sonunda teşbih sanatının etkinliğini, “edat ve vech-i şebihin” hazfedilmesine bağlamaktadır. Dolayısıyla edat ve vech-i şebih beraber hazfedildiğinde en üst düzeyde etkinliğin meydana geldiğini, hazif oranı azaldıkça etkinliğin azaldığını ve nihayet son bulup tüm ilkelerin zikredildiğinde etkinliğin de son bulduğunu ifade etmektedir.⁷²

4.3. Mübalağa

Bir şeyi mahiyetinin çok üstünde veya çok altında göstermek suretiyle mübalağa yapmak zihinlere davetiye çıkarmaktır. Mübalağa yoluyla etkinleştirilen söz, yüklendiği mesaja karşı körelen zihinleri uyandırma, duyarlılık, düşündürme ve ikna etme gibi çeşitli rollere sahip olur. Çünkü insan tabiatı, ölçülü mübalağalara, sıra dışı söz ve eylemlere meyillidir. Ancak sıra dışı olgular karşısında ortaya çıkan zihinsel hareketlilikler, duyuşal hassasiyetler ve duyarlılık hisleri zamanla körelebilir. Nitekim “dağ gibi”, “dev gibi” ve “ateş gibi” mübalağalı ifadeler ilk kullanımları kadar ilgi ve dikkat çekici değildir.

Beyân sanatlarının mübalağa işlevini ve mübalağanın söze kattığı etkinliği görmek adına cömertlik manası ele alınabilir. Bu bağlamda bir kimseyi, “O cömerttir.” cümlesiyle nitelendirmek beyân sanatıyla ilgisi olmayan, sıradan ve günlük bir konuşma dilidir. Nitekim böyle bir cümle karşısında zihinlerin, verilen mesajı anlama ve algılamaktan başka bir tepkisi olamaz. Dolayısıyla haz alma, düşünme ve ikna gibi psikolojik süreçler söz konusu değildir. Ancak Mütenebbî’nin (ö. 354/965) teşbih içerikli şu sözü zihinleri uyandırır mahiyettedir:

كَالْبَحْرِ يَقْدِفُ لِلْقَرِيبِ جَوَاهِرًا جُودًا وَيَبْعَثُ لِلْبَعِيدِ سَحَابًا

“O, cömertliğiyle etrafındakilere inciler saçan, uzaktakilere de bulutlar gönderen deniz gibidir.”⁷³

Teşbihin etkin bir sürümünü (teşbih-i belîğ) barındıran Ebû Temmâm’ın (ö. 231/846) bu sözü de zihinlere ayrı bir hareketlilik kazandırır:

هُوَ الْبَحْرُ مِنْ أَيِّ النَّوَاحِي أَتَيْتَهُ فَلَجَّتْهُ الْمَعْرُوفُ وَالْجُودُ سَاجِدًا

“O bir denizdir, hangi kıyıdan yanaşırsan yanaş. Dalgası bağış, cömertliği de kıyıdır.”⁷⁴

Mütenebbî’nin aşağıda zikredilen istiare içerikli sözü ise daha da dikkat çekicidir:

تَعَرَّضَ لِي السَّحَابُ وَقَدْ قَفَلْنَا فَقُلْتُ إِنَّكَ إِنَّمَا مَعِيَ السَّحَابَا

“Dönerken bir bulut göründü bana. Ona dedim ki: Uzak dur! Zira yanımda bulut var.”⁷⁵

⁷¹ Kazvînî, *el-Îzâh*, 202.

⁷² Ebû Hamid Bahâuddîn Ahmed b. Ali es-Subkî, ‘*Arûsu’l-efrâh fî şerhi Telhîsi’l-miftâh*, thk. Albdulhamid Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetu’l-‘asriyye, 1423/2003), 2/114-117.

⁷³ Ebu’t-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn el-Mütenebbî, *Divan* (Beyrut: Dâru Beyrut, 1403/1983), 111.

⁷⁴ Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, 295.

Mübalağa arayışı içerisinde olan edebiyatçılar, zaman zaman beyân sanatlarını sıra dışı bir şekilde kullanabilmektedir. Bu bağlamda başvurdukları sanatlardan biri de “teşbih-i mablûb” sanatıdır. Söz konusu sanatla müşebbeh, müşebbehün bih, müşebbehün bih de müşebbeh şeklinde gösterilerek vech-i şebihin taşıdığı anlam ve muhtevanın müşebbehte daha çok ve yoğun olduğu vurgulu ve mübalağalı bir şekilde gösterilerek muhatap ikna edilmeye çalışılmaktadır. Kimilerine göre şu ayet-i kerimede teşbih-i mablûb mevcuttur:⁷⁶

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا.

“Bu, onların, “Alışveriş de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah (c.c.) alışverişini helal, faizi haram kılmıştır.”⁷⁷

İlgili ayette teşbih-i mablûb sanatı kullanılarak alışverişin faize benzetildiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle faiz asıl ve müşebbehün bih, alışveriş ise fer’ ve müşebbeh şeklinde zikredilmiştir. Zira cahiliye toplumu faizi o kadar içselleştirmişlerdi ki onların inancına göre faiz meşru ve doğal bir kazanç yoluydu. Bu bağlamda ayet-i kerimede mübalağa yoluyla onların faize olan bakışına yer verilmiştir.⁷⁸

Zikredildiği gibi teşbih-i mablûb, teşbih sanatının genel yapısından farklıdır. Teşbih sanatı, basit ve alışlagelmiş kelamın aksine bir ifade türü olduğu gibi söz konusu sanat da teşbih sanatı içerisinde aynı özelliklere sahiptir. Zira zikredilen sanat, bilinen teşbih sanatından farklıdır. Şüphesiz bu durum, kelama yeni bir hava ve etkinlik katar.

4.4. Garabet

Beyân sanatlarına günlük dilde de sıkça rastlamak mümkündür. Öyle ki söz sahibi bu sanatları kullanmak için çoğu zaman bir gayret sarf etmediği gibi kullandığının da farkında değildir. Zira sıkça kullanılarak günlük dilin bir parçası olmuştur. Türkçede kullanılan “ağır başlı”, “eli açık” ve “vurdumduymaz” şeklindeki beyân içerikli ifadeler, bunlardan bazılarıdır. Böyle ifadeler kâğıt üstünde beyân vasfını taşısa da etkinliğini kaybetmiştir. Diğer bir ifadeyle sanatsal değerini yitirmiştir. Bu hakikatten yola çıkarak belâgat ve beyân sanatlarının temel bir özelliği de günlük dilden sıyrılarak kelama yenilik, değişiklik ve garabet katmaktır. Elbette söz konusu sanatlarda “deniz”, “güneş”, “ay”, “aslan” gibi sembolleşen ve sürekli kullanılan bazı

⁷⁵ Mütenebbî, *Divan*, 216.

⁷⁶ Kur’an-ı Kerim’de “teşbih-i mablûb” ile ilgili örneklerin var olup olmadığı tartışılmıştır. Teşbih-i mablûba dair örneklerin bulunmadığı söyleminden hareketle söz konusu ayette normal ve doğal bir teşbih mevcuttur. Bu durumda faiz asıl ve müşebbehün bih alışveriş ise fer’ ve müşebbeh bir konumda gelmiştir. Zira cahiliye toplumunun inanç ve zihniyetine göre faiz meşru kabul edilmiştir. Diğer bir görüşe göre ise zikredilen teşbih içerikli ifadeler, faizi meşru görenlere aittir. Kur’an-ı Kerim ise sadece bu durumu aktarmıştır. Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 153-154; Curcânî, *el-İşârâtü ve’t-tenbihât*, 171-172; Fazl Hasan Abbas, *el-Belâga funûnuhâ ve efnânuhâ*; ‘İlmü’l-beyân ve’l-bedî’ (b.y.: Dâru’l-furkân, 2005), 10-110.

⁷⁷ el-Bakara 2/275.

⁷⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 154.

figürler vardır. Ancak bunları sürekli yenilemek, farklı üslup, nazım ve sözdizimleriyle okuyucuya sunmak gerekir. Hiç şüphesiz bu da mütekellimin belâgat yeteneğine kalmıştır. Bu noktada Mütenebbî'nin şu sözü zikredilmeye değerdir:

وَأَقْبَلَ يَمْشِي فِي الْبَسَاطِ فَمَا دَرَى إِلَى الْبَحْرِ يَسْعَى أَمْ إِلَى الْبَدْرِ يَرْتَقِي

“Yaygıda yürüyerek (ona doğru) ilerledi. Denize doğru mu yöneldiğini yoksa dolunaya mı yükseldiğini bilemedi.”⁷⁹

Mütenebbî, zikredilen beyitte Seyfuddevle'yi denize ve dolunaya benzeterek övmüştür. Aslında seçtiği semboller sık sık kullanılmakta ve bilinmektedir. Ancak aynı semboller üzerinden - güçlü bir nazımla- etkin bir istiare sanatına ve dikkat çekici ifadelere yer vererek okuyucunun körelen duygu ve düşüncelerini harekete geçirmiştir.

Beyân sanatlarının bıktırmamak, rahatsız etmemek ve anlaşılmayacak derecede kapalı olmamak kaydıyla yeni, dikkat çekici ve garip ifadelerden oluşması söze güç katar. Diğer bir ifadeyle fesahat ve belâgatin ilkelerine bağlı kalarak söz konusu arayışlara girişmek hoş karşılanmakta ve benimsenmektedir. Ancak yenilik ve garabet edasıyla zikredilenin aksine bir yol izlenmesi, mütekellim ile muhatap arasında iletişim kopukluğu meydana getirir. Hâlbuki dil ve edebiyata başvururken taraflar arasında iletişim kopukluğuna sebebiyet vermemeli ve iletişim bağı güçlü tutulmalıdır. Dolayısıyla mütekellim edebiyatın güçlü simaları tarafından kabul görmüş, okuyucular tarafından da karşılık bulmuş sembol ve sözdizimlerini açık ve net kullanarak birtakım yeniliklere başvurmalıdır.

Beyân sanatları, basit ve sadelikten uzak okuyucuyu düşündürecek ve zihinsel aktivite yaptıracak nitelikte derin ve zengin ifadelere sahip olmalıdır. Okuyucuyu etkin sözler ve engin manalar dünyasına dâhil edecek bazı ipuçları barındırmalıdır. Başka bir deyişle muhataba, mütekellimin zihinsel dünyasına girecek anahtar, meşale ve gedikler bırakmalıdır. Nitekim belâgat, “Ani bir kıvılcım ve anlamlı bir bakıştır.”⁸⁰ Bu noktadan hareketle ortak yönleri bulunmayan taraflar arasında teşbih yapmak garipsendiği gibi her açıdan aynı olan taraflar arasında da teşbih yapmak basit bir teşbih addedilmesinden dolayı hoş karşılanmamıştır. Bu durumda teşbih sanatında her iki tarafın ortak yönlerinin bulunması gerektiği gibi ayrıldığı noktalar da olmalıdır.⁸¹ Ancak farklılık gösteren taraflar birbirlerine ne kadar çok yabancı, garip ve uzak olursa daha etkili bir teşbih ortaya çıkar.⁸² Söz gelimi, “Muhammed cömertlikte Ahmet gibidir.” şeklindeki bir benzetme, belâgat değeri olmayan sıradan bir teşbihtir. Ancak “Muhammed cömertlikte deniz

⁷⁹ Mütenebbî, *Divan*, 347.

⁸⁰ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el- 'Umde*, 1/242.

⁸¹ Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-si'r*, thk. Muhammad Abdu'l-Mun'im Hafâcî (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, ts.), 124; Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed (İbn Sinan) el-Hafâcî, *Sirru'l-fesâha* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1402/1982), 246.

⁸² Ebû Bekr Abdulkâhîr b. Abdurrahman el-Curcânî, *Delâilu'l-i'câz*, thk. Ebû Fihîr Mahmud Muhammed Şakir (Kahire-Cidde: Matbaatu'l-Medenî-Dâru'l-Medenî, 1413/1992), 450; Râzî, *Nihâyetu'l-icâz*, 125; 'Alevî, *et-Tırâz*, 1/145; Ali el Cârîm - Mustafa Emin, *el-Belâgatu'l-vâziha*, thk. Kasım Muhammed en-Nûrî (Dimeşk-Beyrut: Dâru'l-fecr, 1435/2014), 123.

gibidir.” ya da “Muhammed denizdir.” şeklinde bir benzetme, zihinlerin dikkatini çeker. Aynı durum diğer sanatlar için de geçerlidir. Nitekim istiare sanatı, teşbih sanatının sağladığı derinlik ve zenginliği daha da üst seviyeye çıkartmaktadır. Böylece istiare daha da etkin bir pozisyonda yer almaktadır. Ona bu niteliği kazandıran etkenlerin başında da teşbihin iki tarafından birinin atılmasıdır. Ancak taraflardan birinin atılmasıyla kelama kapalılık ve derinlik katılırken geride bıraktığı ipuçlarıyla okuyucuya anlama ve düşünme yolu sunulmaktadır. Bu noktada Mütenebbi’nin zikredilen sözünü irdelemek yerinde olur. Nitekim şair, *فَمَا دَرَى إِلَى الْبَحْرِ يَسْعَى أَمْ إِلَى*... *وَأَقْبَلَ يَمْشِي* diyerek garip ve ilginç bir istiareye yer vermiştir. Söz konusu garabetin sebebi, *فَمَا دَرَى إِلَى الْبَحْرِ يَسْعَى أَمْ إِلَى* şeklindeki lâzım içerikli ifadelerdir. Zira yaygı ve kilim bir yerleşim ortamına delalet etmektedir. Bu da deniz ve dolunayın gerçek anlamlarında kullanılmadığını gösterir. Böylece ortaya garip, kapalı ve düşündürücü ifadeler çıkmış oldu. Sözün garip, kapalı ve düşündürücü olmaya başladığı yerde etkinlik ve belâgat ortaya çıkmıştır.

4.5. Sembolizm

Beyân sanatları, çoğu zaman işlev ve gayesini birtakım semboller üzerinden gerçekleştirmektedir. Nitekim teşbih ve istiare sanatlarında benzetme yapılırken vurgulanmak istenen manada ön plana çıkan “aslan” (cesaretlilik), ve “deniz” (cömertlik) gibi semboller kullanılır. İçeriklerin uygun ve benimsenen semboller üzerinden dile getirilmesi, beyân sanatlarına etkinlik kazandırır. Çünkü birey ve toplumun zihinsel dünyasında özel ve etkin bir yere sahip olan sembollerin mütekellimin dilinde hayat bulması muhatapla mütekellimi ortak noktada buluştururken duygusal ve düşünsel süreçlerle birlikte ikna zemini de hazırlar. Belâgat kaynaklarında yer alan “Müşebbehün bih, vech-i şebah konusunda müşebbehten daha açık, üstün ve etkin olmalıdır.” sözü, sembollerin beyân sanatlarındaki önemine dikkat çekmektedir. Diğer bir ifadeyle mütekellim, hangi maksatla teşbih sanatına başvuracaksa o nitelikler müşebbehün bihte daha çok ön plana çıkmalıdır. Dolayısıyla müşebbehün bih, vech-i şebah noktasında yaygınlık kazanmalı ve sembolleşmelidir. Aksi halde teşbih sanatı hoş karşılanmadığı gibi işlev ve gayesinde de başarısız olur.⁸³ Şu ayeti kerimede bu anlamda bir teşbih sanatı görmek mümkündür:

وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ

“Denizde akıp giden dağlar gibi yüksek gemiler de O’nundur.”⁸⁴

Zikredilen ayette yer aldığı gibi gemilerin büyüklüğü yüksek dağlara benzetilmiştir. Denizdeki gemiler karadaki dağları andırmaktadır.⁸⁵ Denizde devasa bir manzara oluşturan gemiler, büyüklük ve yücelikte sembolleşen dağlara benzetilmiştir. Daha önce zikredilen “Onun meyveleri sanki şeytanların kafalarıdır.”⁸⁶ şeklindeki ayeti kerimede de şeytanın kafası, cehennem

⁸³ İbnu’l-Esîr, *el-Meselu’s-sâir*, 2/124-127; ‘Atîk, *İlmu’l-beyân*, 119, 129.

⁸⁴ er-Rahmân 55/24.

⁸⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’u li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî (Beyrut: Muessesetu’r-risâle, 1427/2006), 20/131.

⁸⁶ es-Sâffât 37/65.

meyvelerinin sembolü olarak kullanılmıştır. Nitekim şeytan, tarih boyunca insanların -özellikle de Müslümanların- hafızalarında kök salarak kötülüğün ve sapkınlığın sembolü olmuştur. Hal böyleyken Allah (c.c.), cehenneme karşı nefret uyandıracak en etkili sembolü tercih etmiştir.

Kalıplaşmış ve özdeşleşmiş ifadeler, deyim ve atasözleri de bu bağlamda zikretmek yerinde olur. Nitekim kinaye sanatında belli bir mana ve içerikle özdeşleşmiş kalıplardan hareketle melzûmdan lâzıma ulaşılmaya çalışır. Aynı şeyleri “teşbih-i zimmî” için de söylemek mümkündür. Adından da anlaşılacağı gibi teşbih-i zimmîde açık bir teşbih söz konusu değildir. Verilmek istenen mesajdan sonra konuyla bağlantılı atasözü ve deyim gibi toplum tarafından kabul görmüş ifadelere yer verilmektedir. Zikredilen bu ifadeler ise adeta verilen mesajın bir kanıt ve delili olarak muhataba sunulur ikna zemini hazırlanmaktadır. Ebu’l-Atâhiye’nin (ö. 210/825 [?]) şu şiiri teşbih-i zimmîye örnek olarak zikredilebilir:

تَرْجُو النَّجَاةَ وَلَمْ تَسْأَلْكَ مَسَالِكَهَا إِنَّ السَّفِينَةَ لَا تَجْرِي عَلَى الْيَبَسِ

“Kurtuluş bekler amma yollarını takip etmezsin, Gerçek şu ki gemi karada yüzmeyiz.”⁸⁷

Şair, “gemi karada yürümez” şeklinde hikmetli sözden güç alarak muhatabını “Hedefine varmak istiyorsan hedefine giden yolu takip etmeli ve gereklerini yapmalısın.” mesajına ikna etmeye çalışmıştır.

Sonuç

Belâgat ve psikoloji ya da edebiyat ve psikoloji ilişkisini, edebiyat psikolojisi terimiyle ifade etmek mümkündür. Edebiyat psikolojisiyle yazarın nasıl bir insan olduğunun, bir edebî eserin nasıl ortaya çıktığının veya edebî eserlerde karşımıza çıkan psikolojik insan tipleri ile bunların davranış özelliklerinin ve nihayet, edebiyatın okuyucular üzerindeki etkilerinin incelenmesi anlaşılır.

Belâgat ve psikolojiyi buluşturan temel nokta zihin ya da zihinsel süreçlerdir. Bu bağlamda tabiat, yaratıcılık, zevk, duygu, düşünce, hayal, ilham, lafız-mana ilişkisi, estetik, etkinlik ve ikna gibi birçok unsur hem psikolojinin belâgata hem de belâgatin psikolojiye etkisi bağlamında zikredilebilir.

Belâgatin özellikle duygu, düşünce, davranış ve ikna süreçleri noktasında insan psikolojisine yön vermede önemli bir etkisi vardır. Bu anlamda beyân sanatları -mecaz ve sıra dışı nitelikleriyle- belâgat sanatlarının başında gelir. Beyân sanatlarını etkinleştiren ve onu psikolojik süreçlerin uyarıcısı pozisyonuna getiren başlıca unsurlar tasvir, îcâz, mübalağa, garabet ve sembollerdir. Tasvir, zihinde canlı imgeler oluşturarak muhatabın metinle duygusal ve duygusal bir yakınlık kurmasını sağlar. Îcâz ise derin anlamlar barındırarak dikkatleri yoğunlaştırır. Aktif bir yoğunlaşmayla derin düşünme, yorumlama ve analiz zemini hazırlar. Duygusal etki ve yabancılaştırma efekti katan mübalağa ve garabet de içeriklere sıra dışılık hissi vererek şaşkınlık,

⁸⁷ İsmail b. el-Kasım Ebu’l-Atâhiye, *Divan* (Beyrut: Dâru Beyrut, 1406/1986), 230.

hayranlık ve merak uyandırır. İletileri somut imgelerle temsil eden semboller, imgelerin ardında birden fazla anlam barındırarak metni zenginleştirir. Ayrıca zihinde yer edinen semboller, muhatabın metinle güçlü bir bağ kurmasını sağlar. İlgili çalışmada değerlendirilmeye çalışıldığı gibi zikredilen unsurlar, estetik ve etkin bir şekilde dilin biçimsel sınırlarını daraltıp ama anlamsal çerçevesini genişleterek muhatabı karşılar. Böylece muhatap, bir takım psikolojik deneyimler yaşar ve mesaja ikna süreci kolaylaşır.

Kaynakça/ References

- Abduttevvâb, Ramazan. *el-Medhal ilâ ilmi'l-luga ve menâhici'l-bahsi'l-lugavî*. Kahire: Mektebetu'l-hancî, 1417/1997.
- 'Alevî, Yahya b. Hamza el-. *et-Tirâz*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetu'l-'asriyye, 1423/2002.
- Aristoteles. *Retorik*. çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 16. Baskı., 2018.
- 'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh el-. *Kitâbu's-sinâ'ateyn; el-kitâbe ve's-şi'r*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. b.y.: Dâru ihyâi'l-kutubi'l-'Arabiyye, 1371/1952.
- 'Atîk, Abdulâzîz. *İlmu'l-beyân*. Beyrut: Dâru'n-nahdati'l-'Arabiyye, 1405/1985.
- Cârim, Ali el- - Emin, Mustafa. *el-Belâgatü'l-vâziha*. thk. Kasım Muhammed en-Nûrî. Dimeşk-Beyrut: Dâru'l-fecr, 1435/2014.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd el-. *es-Sihâh; Tâcu'l-luga ve sihâhu'l-'Arabiyye*. Kahire: Dâru'l-hadîs, 1430/2009.
- Curcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahman el-. *Delâilu'l-i'câz*. thk. Ebû Fihri Mahmud Muhammed Şakir. Kahire-Cidde: Matbaatu'l-Medenî-Dâru'l-Medenî, 1413/1992.
- Curcânî, Muhammed b. Ali el-. *el-İşârâtü ve't-tenbîhât fî 'ilmi'l-belâga*. thk. Abdulkadir Huseyn. Mektebetu'l-âdâb, 1418/1997.
- Çetkin, Muhammed. "Celâleddîn es-Suyûtî ve Dillerin Kaynağı Hakkındaki Görüşleri". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2014), 131-150. <https://dergipark.org.tr/buifd/issue/24353/258154>
- Demir, Celal - Yıldırım, Özge Karakaş. "Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/4 (30 Aralık 2019), 1085-1096. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.599335>
- Eagleton, Terry. *Edebiyat Kuramı*. çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 4. Baskı., 2014.
- Ebu'l-Atâhiye, İsmail b. el-Kasım. *Divan*. Beyrut: Dâru Beyrut, 1406/1986.
- Emre, İsmet. *Edebiyat ve Psikoloji*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2. Baskı., 2006.
- Emre, İsmet. "Yeni Türk Edebiyatının Psikoloji Kaynakları". *Journal of Turkish Studies* 4/1-1 (21 Ekim 2019), 319-355. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.547>

- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tahir Mecduddin Muhammed b. Yakub el-. *el-Kamûsu'l-muhît*. thk. Enes Muhammed eş-Şâmî-Zekeriyya Câbir Ahmed. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1429/2008.
- Freud, Sigmund. *Psikanaliz Üzerine*. çev. Kâmuran Şipal. İstanbul: Cem Yayınları, 2. Baskı., 1998.
- Hafâcî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed (İbn Sinan) el-. *Sirru'l-fesâha*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1402/1982.
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdirrahman b. 'Amr b. Temîm el-. *Kitâbu'l-'ayn*. thk. Abulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1424/2003.
- Hasan Abbas, Fazl. *el-Belâga funûnuhâ ve efnânuhâ; 'İlmu'l-beyân ve'l-bedî'*. b.y.: Dâru'l-furkân, 2005.
- Hasan Abbas, Fazl. *el-Belâga funûnuhâ ve efnânuhâ; 'İlmu'l-meânî*. b.y.: Dâru'l-furkân, 1417/1997.
- Hâşimî, Seyyid Ahmed el-. *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. Beyrut: el-Mektebetu'l-'asriyye, 1999.
- İbn Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed. *el-İkdu'l-ferîd*. thk. Mufîd Muhammed Kamîha. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1404/1983.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsîlî el-Bağdâdî. *el-Hasâis*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1429/2008.
- İbn Ebi'l-İsba', Ebû Muhammed Zekiyyuddîn Abdulazîm (Abdusselâm) b. Abdilvâhid. *Bedî'u'l-Kuran*. thk. Hifnî Muhammed Şeref. b.y.: Nahdatu Mısır, ts.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed. *Mu'cemu mekâyîsi'l-luga*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. b.y.: Dâru'l-fikr, 1399/1979.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtu'l-e'yân ve enbâ'u ebnâ'i'z-zaman*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sâdır, 1397/1997.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Reşîk el-Kayrevânî, Ebû Ali el-Hasen. *el-'Umde fî mehâsini's-şî'ri ve âdâbihi ve nakdih*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid. Beyrut: Dâru'l-cîl, 1401/1981.
- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Feth Ziyâuddîn Nasrullâh b. Muhammed. *el-Meselu's-sâir fî edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*. thk. Ahmed el-Hûfî-Bedevî Tabâne. Kahire: Dâru nahdati Mısır, ts.
- İbnu'l-Hâcib, Ebû 'Amr Cemâluddîn Osman b. Ömer. *eş-Şâfiye fî 'ilmeyi't-tasr'ifi ve'l-hat*. thk. Hasan Ahmed el-Osmân eş-Şâfiyecî. Mekke: el-Mektebetu'l-Mekkiyye, 1435/2014.
- İbnu'z-Zemlekânî, Kemâluddîn Abdulvahid b. Abdilkerim. *et-Tibyân fî 'ulûmi'l-beyân; el-Mutli' 'alâ i'câzi'l-Kuran*. thk. Ahmed Matlûb-Hatice el-Hadîsî. Bağdat: Matbaatu'l-'Ânî, 1382/1964.
- İsfahânî, Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed er-Râgıb el-. *Mufredâtu elfâzi'l-Kur'an*. thk. Safvân Adnan Dâvûdî. Dimeşk: Dâru'l-kalem, 1430/2009.
- İsmail, İzzeddîn. *et-Tefsîru'n-nefsî li'l-edeb*. Kahire: Mektebetu garib, ts.
- Jung, Carl Gustav. *Analitik Psikoloji*. çev. Ender Gürol. İstanbul: Payel Yayınları, 2. Baskı., 2006.
- Kazvîni, Ebu'l-Me'âlî Celâluddîn Muhammed b. Abdirrahman el-Hatîb el-. *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâga*. thk. İbrahim Şemsuddîn. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1424/2003.

- Kazvîni, Ebu'l-Me'âlî Celâluddîn Muhammed b. Abdîrrahman el-Hatîb el-. *Telhîsu'l-Miftâh*. Karaçi: Mektebetu'l-buşrâ, 1431/2010.
- Kırkız, Mustafa. *Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.
- Kudâme b. Ca'fer, Ebu'l-Ferrec. *Nakdu's-şi'r*. thk. Muhammad Abdu'l-Mun'im Hafâcî. Beyrut: Dâru'l-kutubî'l-ilmiyye, ts.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-. *el-Câmi'u li-ahkâmî'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî. Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 1427/2006.
- Merâgî, Ahmed Mustafa el-. *'Ulûm'l-belâga el-Beyân ve'l-meânî ve'l-bedî'*. Beyrut: Dâru'l-kutubî'l-ilmiyye, 1414/1993.
- Mütenebbî, Ebu't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn el-. *Divan*. Beyrut: Dâru Beyrut, 1403/1983.
- Pınker, Steven. *Dil İçgüdüüsü; Zihin Dili Nasıl Meydana Getirir*. çev. Feray İlgin. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2. Baskı., 2020.
- Porzığ, Walter. *Dil Denen Mucize*. çev. Vural Ülkü. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı., 1985.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebu'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-. *Nihâyetu'l-îcâz fî dirâyeti'l-i'câz*. thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu. Beyrut: Dâru Sâdır, 1424/2004.
- Recâizâde, Mahmûd Ekrem. *Ta'lîm-i Edebiyyât*. haz. Furkan Öztürk. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 1. Baskı., 2016.
- Rummânî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsa er-. *Selâsu resâil fî i'câzi'l-Kur'ân (li'r-Rummânî ve'l-Hattâbî ve Abdilkâhir el-Curcânî)*. thk. Muhammed Hâlefullah-Muhammed Zeğlûl Sellâm. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Safedî, Ebu's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg es-. *el-Vâfî bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaût-Turkî Mustafa. Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsî'l-'Arabî, 1420/2000.
- Saraç, Mehmet Ali Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 15. Baskı., 2018.
- Sekkâkî, Ebû Yakub Sirâcuddîn Yusuf b. Ebî Bekr es-. *Miftâhu'l-'ulûm*. thk. Naim Zarzûr. Beyrut: Dâru'l-kutubî'l-ilmiyye, 1407/1987.
- Subkî, Ebû Hamid Bahâuddîn Ahmed b. Ali es-. *'Arûsu'l-efrâh fî şerhi Telhîsi'l-miftâh*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetu'l-'asriyye, 1423/2003.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf-'Îsâm Fâris el-Harestânî. Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 1415/1995.
- Taştekîn, Ali. "Dil Psikolojisinin İlgi Alanları". *Journal of Turkish Studies* 11/4 (17 Ekim 2019), 987-1000. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.9075>
- Teftâzânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. Fahriddîn et-. *Muhtasaru'l-meânî*. Karaçi: Mektebetu'l-buşrâ, 1431/2010.
- Timuçin, Afşar. *Estetik Bakış*. İstanbul: Bulut Yayınları, 2. Baskı., 2013.
- Ünalan, Şükrü. *Dil ve Kültür*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 4. Baskı., 2010.

Wellek, R. - Warren, A. *Edebiyat Biliminin Temelleri*. çev. Ahmet Edip Uysal. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı., 1983.

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-. *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. thk. Halil Me'mûn Şîha. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1430/2009.

Zeyyât, Ahmed Hasan ez-. *Difâ'un 'ani'l-belâga*. Kahire: 'Âlemu'l-kutub, 1976.